

Z červené knihy našich měkkýšů — alpská vřetenovka na Vtáčniku

Vojen Ložek

V poválečných letech se ve slovenských Karpatech podařilo objevit několik druhů plžů, jejichž hlavní areál leží v jižnějších pohořích Evropy. Patří k nim i vřetenovka skrytá — *Cochlodina fimbriata* (Ross-mässler, 1835), alpský endemit, zjištěný v r. 1950 na několika málo místech na západním úbočí pohoří Vtáčnik na horní Nitře. Tyto populace se v některých podrobnostech liší od jedinců z Alp, takže je lze pokládat za drobnou rasu pojmenovanou *C. fimbriata remota* Ložek, 1952.

Vyznačuje se 13,5–14,5 mm vysokou a 3,8–4,0 mm širokou ulitou vřetenovitěho tvaru se štíhle vytaženým vrcholem, kterou tvoří 10–10 1/2 závitů, pomalu pravidelně rostoucích a nepatrně klenutých. Barva je žlutavě až narudle rohová, povrch velmi jemně rýhovaný, matně lesklý. Ústí je poněkud čtyřhranně hruškovité, dole zaokrouhlené s mírně rozšířeným bělavým obústím, jehož okraje nebývají na patře spojené, neboť návalek patrový je velmi slabý. Zpředu vidíme v ústí horní a dolní desku a především nápadně silný, obvykle porcelánově bílý mozol hltanový, který je ostře ohraničený a leží hlouběji v ústí, od jehož okraje je uprostřed výrazně oddálen. Na hltanu jsou 3 záhyby, spodní je zhruba stejně dlouhý jako střední, takže nedosahuje k mozolu a není při pohledu zepředu viditelný. Záhyby prosvítají na týlu ulity jako světlejší pásy.

Celkovým vzhledem se *C. fimbriata* neobyčejně podobá běžné vřetenovce hladké *Cochlodina laminata* (Mtg.), liší se však úpravou ústí, především výrazným, ostře ohraničeným mozolem a krátkým spodním záhybem hltanovým. Ten je totiž u vřetenovky hladké dlouhý, takže vbíhá do nezřetelně ohraničeného, naspodu nevýrazného mozolu a je dobře vidět zepředu. Podobně se liší od dalších zástupců z podrodu *Cochlodina* s. str. Druhy podrodu *Paracochlodina* (*C. cerata* /Rssm./ a *C. orthostoma* /Mke/) mají sice ostře ohraničený výrazný mozol, ten však leží těsně při obústí. Chceme-li náš druh bezpečně poznat, musíme vždy řádně prohlédnout ústí, nejlépe v porovnání s běžnou vřetenovkou hladkou.

C. fimbriata se od ostatních našich vřetenovek liší i stanovištními nároky. Dává přednost vlhkým, i když ne za-

mokřeným místům ve stinných horských lesích, kde žije hlavně pod padlým dřevem, na něž za vlhka vylézá. Na kmeny stromů vystupuje jen výjimečně, zato ji častěji nacházíme na povrchu půdy pod hrabankou. Ostatní vřetenovky s oblibou stoupají na stojící kmeny a pronikají i na teplá suchá stanoviště jen s mírným zástínem. Některé, třeba *C. commutata* (Rssm.) žijí především na skalách. Naše vtáčnická stanoviště představují vlhké partie bučin při dně údolí na rozhraní submontánního a montánního stupně, ve výškovém rozpětí zhruba mezi 500–1 000 m.

Vřetenovka skrytá se vyznačuje i pozoruhodným rozšířením. I v rámci Alp není totiž její areál souvislý. Zaujímá poměrně velkou plochu v severnějších pásmech švýcarských a zčásti i francouzských vápencových Alp, odkud zasahuje do Jury, jižního Švarcvaldu a západního Rakouska. Roztroušené výskyty jsou známy ze severních vápencových Alp východní části Rakouska, další se soustřeďují ve východní části jižních vápencových Alp, odkud přesahují do hor sz. Jugoslávie. Zde se nachází pravděpodobně těžiště areálu druhu. Naše naleziště na západním svahu Vtáčniku zahrnují jen Bystričianskou dolinu a několik málo dalších dolin v jižním až jv. sousedství. Naše populace jsou slabé a řídce roztroušené.

Z popisu těchto stanovišť je zřejmé, že jde o druh, který nemá nijak vyhraněné stanovištní nároky, neboť vhodná stanoviště obdobného rázu jako ve Vtáčniku jsou v této oblasti Karpat poměrně běžná. Zřejmě ekologické bariéry zde tedy nejsou. Zajímavé je, že naše naleziště leží vesměs na mladých neutrálních vulkanitech — andezitech a jejich tufech, zatímco na prostá většina zahraničních výskytů se váže na vápence a druh se označuje jako vápnobytný (termíny kalkhold u Ehrman-na, calciphil u Jungblutha!). Čekali bychom ho tedy mnohem spíše někde ve vápencových pohořích Slovenska a ne právě v andezitovém Vtáčniku.

O někdejší rozšíření druhu není v podstatě nic známo, ani od nás, ani z ciziny. Vzhledem k tomu, že na našem území máme dnes po ruce údaje z celé sítě holocenních nalezišť, která zahrnuje i území horní Nitry, můžeme s jistotou

předpokládat, že vtáčnický výskyt nepředstavuje v žádném případě reliktní staršího většího rozšíření, nýbrž mladý výsadek, který se zatím dále nerozšířil. Je nasnadě domněnka, že vznikl během poledového klimatického optima, které bylo pro šíření tohoto jihozápadního prvku příznivější než dnešek, kdy druh zřejmě již ztratil schopnost další expanze.

A jaký je jeho výhled do budoucna? Vtáčnik se nedávno stal částí CHKO Pontrie, část Bystričianské doliny je rezerva-

Vřetenovka skrytá — *Cochlodina fimbriata*. Foto J. Brabenec

vací, lesy na západních úbočích Vtáčniku převážně dosud vykazují přirozené složení. To vše by byly příznivé okolnosti, které by měly zajistit další existenci tohoto nesporně zajímavého plže na našem území, nebýt ovšem silného imisního zatížení z blízkých průmyslových závodů, zejména v Novákách, které stále silněji postihuje západní svahy Vtáčniku. A tak nezbyvá než sledovat, jak se vřetenovka skrytá vyrovná i s tímto „obohaceným“ prostředím.